

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ
ТА ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

УДК [343.102:343.37](477)

В. В. Вінцук,

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів
факультету № 2 (кримінальної поліції)
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4241-4474>;*

В. К. Нерсесова,

*курсант факультету № 1 (слідства)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

**ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ
ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ, СПРЯМОВАНИХ
НА РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ: ОСОБЛИВОСТІ
ПРОВЕДЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ**

Вивчено доцільність наявності у прокурора повноважень щодо погодження клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. При цьому розглянуто різні аспекти забезпечення дотримання прав та свобод людини і громадянина, ефективності проведення слідчих (розшукових) дій та отримання доказів, а також враховано рівень корумпованості правоохоронних органів.

На основі анкетних даних розглянуто корумпованість як одну з головних причин недоцільності повноважень прокурора щодо погодження клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. При цьому відзначено важливу роль принципу неочікуваності, який є важливим у розслідуванні економічних злочинів, проте найбільш вразливим в умовах корумпованості.

Особливу увагу приділено економічним злочинам, оскільки економічна злочинність загрожує державі та суспільству в цілому. Вказано на недостатність нормативного регулювання діяльності Державної служби боротьби з економічною злочинністю, що спричиняє складність діяльності щодо протидії злочинності в економічній сфері.

Ключові слова: прокурор, неправомірна вигода, тимчасовий доступ до речей і документів, суб'єкт господарювання, принцип неочікуваності, економічна злочинність.

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи та у зв'язку з військовими діями на сході України проблема економічної злочинності набуває рівня національної загрози державному суверенітету і державній безпеці, що несе з собою негативні тенденції одразу в декілька сфер державно-суспільної діяльності. Говорячи про економічну злочинність в Україні, можна виділити кілька напрямів негативного впливу: по-перше, політичний, який полягає в нанесенні

шкоди (збитків) національній економіці України та спрямований на ослаблення держави в цілому; по-друге, економічний аспект злочинів у сфері економіки, який із суб'єктивної сторони у своєму мотиві не передбачає безпосередньо завдання збитків державі і полягає у матеріальній вигоді особи злочинця, однак наслідки відповідного суспільно небезпечного діяння негативно відображаються практично у всіх сферах життєдіяльності; соціальний аспект, на наш погляд, треба розглядати з боку наслідків двох попередніх, оскільки всі перелічені аспекти взаємопов'язані та взаємозалежні. Збитки внаслідок економічної злочинності негативно впливають на економічну ситуацію в державі, що призводить до неспроможності виконувати покладені на неї функції і відображається, зокрема, на купівельній спроможності громадян, рівні соціальної допомоги самої держави, призводить до зниження якісного показника освітньо-культурних інститутів, розвитку правового нігілізму в суспільстві та втраті сили правових норм (відсутності їх фактичної реалізації).

З вищевказаного можна зауважити, що економічна злочинність за своїми наслідками – це комплексне, як і будь-який злочин, негативне явище, що загрожує державі та суспільству в цілому. Саме тому надання правових механізмів запобігання та протидії відповідній категорії злочинів постає пріоритетним завданням сучасної наукової спільноти.

Враховуючи комплексність досліджуваного явища, нам необхідно зрозуміти особливості механізму вчинення економічних злочинів та причетних до них осіб у сучасних українських реаліях. У поставленому завданні варто зрозуміти особливості злочинності в рамках суспільної сфери, яка є ключовою, а отже, несе в собі найбільшу суспільну небезпеку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Злочини в економічній сфері є важливим аспектом суспільного розвитку, а саме тому є постійно актуальними для наукових досліджень. Способам протидії економічній злочинності та пов'язаній з нею злочинності у сфері службової діяльності або її окремим елементам приділяли увагу такі вчені: О. М. Бандурка, М. М. Зацеркляний, Р. С. Веприцький, Р. Г. Рябошапка, О. С. Хмара, А. В. Кухарук, М. І. Хавронюк, О. В. Калітенко, А. В. Волошина, Т. В. Мельничук, А. О. Шишкін та ін.

Метою статті є визначення особливостей здійснення тимчасового доступу до речей і документів в аспекті діяльності, спрямованої на розкриття економічних злочинів.

Виклад основного матеріалу. З роками змінюється економічна злочинність у нашій державі – змінюються категорії людей, які вчиняють відповідні злочини, та зростає їхній вплив в економічній і політичній сферах держави. В рамках досліджуваної тематики необхідно розглянути тезу про відносини криміналітету й політичної еліти. Як доречно зауважив О. М. Бандурка, «політична боротьба змінюється міжособно боротьбою кримінальних угруповань. Вирватися за межі

цього процесу неможливо. Уся правова система, конституція і закони обслуговують інтереси криміналу. Право не перешкоджає злочинності і не стримує її, а лише регламентує правила міжкланової боротьби... Зростає суспільний паразитизм, ліквідуються стимули до продуктивної праці... Утягнуте у воронку криміналізму суспільство швидко занурюється у безодню, і можливість вирватися на поверхню стає все примарнішою...» [1, с. 14–15].

Вищесказане чудово описує сучасні реалії, коли політика та злочинність фактично стали словами-синонімами. Відповідні явища відображають якісний аспект вітчизняних реалій, отожд логічно надати його кількісний показник: «За оцінками експертів МВФ і Світового банку нелегальний відтік капіталу в Україні в період 2000–2008 рр. склав 82 млрд дол. (17 місце серед рейтингу країн, перші три у Китаю, Росії та Мексики). Аналогічне дослідження періоду 2000–2009 рр. дає цифру 92 млрд» [2, с. 191].

Для кількісного розуміння заподіяної шкоди наведемо положення ст. 5 закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік»: «Визначити на 31 грудня 2016 року граничний обсяг державного боргу в сумі 1 501 479 663,5 тис. гривень» [3].

Розраховуючи державний борг у доларах США за офіційним курсом гривні, встановленим Національним банком України на 25.04.2016 (100 доларів США за 2534,3646 грн), ми провели відповідні арифметичні операції: $(1\,501\,479\,663,5 \cdot 1000) / (2534,3646 / 100) = 59\,244\,816\,767,87941$ – для зручності аналізу заокруглимо отримані дані до 59 млрд дол. США. Звідси ми можемо зробити висновок, що шкода, заподіяна державі внаслідок вчинення економічних злочинів протягом 2000–2009 рр. на 33 млрд дол. США перевищує обсяг державного боргу України, що сформувався за весь період незалежності України. Більш того, наведена статистика є офіційною, що дозволяє припустити про наявність значно більших збитків, заподіяних нашої державі.

Переходячи безпосередньо до предмета нашого дослідження, слід зауважити, що у ст. 159 Кримінального процесуального кодексу України надано поняття тимчасового доступу до речей і документів, під яким розуміється надання стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Однак, звертаючись до положень, які врегульовують процедуру проведення відповідної процесуальної дії, слід зауважити, що з тактичного боку ефективності боротьби з економічною злочинністю положення кримінального процесуального закону носять вельми дискусійний характер.

Так, зокрема, частина 1 ст. 160 КПК України передбачає певну процедуру ініціації тимчасового доступу до речей і документів: «Сторони кримінального провадження мають право звернутися до

слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором»[4].

Аналізуючи відповідні положення кримінального процесуального закону, можна зробити висновок, що безпосереднім суб'єктом ініціації відповідної процесуальної дії є тільки прокурор, слідчий же попередньо зобов'язаний погодити клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів з прокурором. Треба зазначити, що це не єдина процесуальна (слідча розшукова) дія, погодження якої з прокурором вимагає кримінальне процесуальне законодавство. Проте в нас постає питання: чи тактично правильно (зокрема з боку ефективності розслідування злочинів у сфері економіки) вчинив законодавець, закріпивши інститут погодження з прокурором, і чи відповідає прокуратура довіреною їй повноваженням, враховуючи те, що законодавчий орган наділив прокурора значними дозвільними повноваженнями на стадії досудового розслідування?

Для відповіді на це питання, на наш погляд, варто звернутися до статистичних даних. Зокрема, Центром Разумкова у жовтні 2013 р. було проведено соціологічне дослідження на тему корумпованості державних органів: 41,5 % відсотків респондентів відповіли, що органи прокуратури повністю корумповані; 35,2 % респондентів вважають, що корупція поширена; тільки 1,8 % респондентів відповіли, що корупції немає. Так, М. І. Хавронюк, розглядаючи криміналізацію корупції та правоохоронну діяльність, зазначає, що у 2013 р. до суду направлено 2345 кримінальних справ з обвинувальним актом щодо корупційних злочинів. Однак у двох третинах з цих справ винесено рішення про звільнення винних від кримінальної відповідальності – через амністію та з інших підстав. Упродовж 2013 р. за вчинення корупційних злочинів засуджено лише 799 осіб (із них 201 особа, тобто чверть, – представники приватної сфери). 482 із 799 засуджених осіб (тобто 60 %) звільнено від покарання, ще понад 30 % засуджено до штрафу та інших м'яких покарань, і лише 9 % – до передбаченого санкціями статей позбавлення волі [5, с. 178–179].

Наведені вище статистичні дані відображають офіційну кількість злочинів, пов'язаних з корупцією, що були вчинені державними службовцями. Це наштовхує нас на висновок про наявність значних проблем, пов'язаних з корупцією в державних органах.

Варто зазначити, що соціологічне опитування, проведене Центром Разумкова на предмет корумпованості державних органів, зокрема прокуратури, показує рівень довіри населення до вказаного державного органу і певним чином відображає його ефективність. Тому ми ще раз поставимо питання: чи правильно вчинив законодавець, надавши прокуратурі відповідні контрольні повноваження під час проведення досудового розслідування, враховуючи значну

корумпованість державних структур, і яким чином це впливає безпосередньо на процес досудового розслідування?

Слід зауважити, що в розслідуванні злочинів у сфері економіки одними з основних доказів, а то й єдиними є документи, в яких відображено внутрішній та зовнішній рух ресурсів підприємства. Тут доречно відзначити, що процесуальна дія, яка полягає в тимчасовому доступі до речей і документів, є основним способом отримання доказів під час проведення досудового розслідування; більш того, досягнення мети відповідної процесуальної дії (тобто отримання документів, що вказуватимуть на наявний факт вчинення економічного злочину) залежить від принципу неочікуваності.

У цьому випадку нам належить врахувати негативні тенденції, що породжує корупція, а саме: можливі варіанти повідомлення прокурором суб'єкта господарювання, відносно якого органом досудового розслідування планується отримати доступ до речей і документів, що, у свою чергу, може призвести до втрати тактичної переваги запланованої процесуальної дії та знищення доказів, що свідчать про факт вчинення економічного злочину.

Також окремої уваги потребує діяльність оперативних підрозділів із протидії економічним злочинам, а саме проблема недостатнього нормативного врегулювання діяльності ДСБЕЗ, що спричиняє складність діяльності щодо протидії злочинності в економічній сфері.

Як свідчать результати вивчення А. О. Шишкінін та одним з авторів цієї статті В. В. Вінчук практики діяльності підрозділів ДСБЕЗ, суттєву проблему в організації та здійсненні оперативного обслуговування окремих об'єктів, галузей та ліній роботи загалом становить відсутність чітких законодавчих приписів щодо повноважень оперативних співробітників під час діяльності з оперативного обслуговування та відомчих, у системі МВС, норм, які б регламентували порядок його здійснення. З опитаних 24 % співробітників, які брали участь у дослідженні, вказали на те, що зазначена прогалина нормативно-правової регламентації оперативно-розшукової діяльності підрозділів ДСБЕЗ є однією з найбільш суттєвих обставин, що ускладнюють ефективну боротьбу з одержанням неправомірної вигоди службовою особою [6, с. 433–434].

Вищенаведена статистика стосовно корумпованості прокуратури, на наш погляд дає підстави вважати, що процедура, передбачена положеннями ч. 1 ст. 160 КПК України, суперечить тактичному принципу неочікуваності, який виступає однією з головних керівних ідей, що забезпечують отримання доказів у рамках проведення процесуальних (слідчих розшукових) дій, спрямованих на розкриття злочинів в економічній сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене, варто зауважити, що законодавець, надаючи прокуратурі повноваження щодо погодження окремих процесуальних (слідчих розшукових) дій перед розглядом відповідного клопотання

слідчим суддею, не врахував або свідомо проігнорував (тут варто розглядати поняття «лобізм») факт значного рівня корумпованості державних органів, що негативно позначилося на ефективності проведення певних процесуальних (слідчих розшукових) дій, зокрема проведення тимчасового доступу до речей і документів за ініціативою слідчого. Тому ми вважаємо за доцільне виключити зі ст. 160 КПК України положення, що передбачають згоду прокурора на подання до слідчого судді клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів за ініціативою слідчого, та викласти положення ст. 160 КПК України в такій редакції: «Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у статті 161 цього Кодексу».

Список бібліографічних посилань: 1. Бандурка О. М., Зацеркляний М. М., Веприцький Р. С. Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз: монографія/за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2013. 264 с. 2. Мельничук Т. В. Ціна економічної злочинності: проблемні аспекти визначення та застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 189–193. 3. Про Державний бюджет України на 2016 рік: закон України від 25.12.2015 № 928-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19> (дата звернення: 08.11.2016). 4. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.11.2016). 5. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики/Р. Г. Рябошапка, О. С. Хмара, А. В. Кухарук та ін.; за заг. ред. А. В. Волошиної. Київ, 2015. 268 с. 6. Вінчук В. В., Шишкін А. О. Питання організації оперативного обслуговування підрозділами ДСБЕЗ лінії боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою // Форум права. 2014. № 3. С. 432–436. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_73.pdf (дата звернення: 08.11.2016).

Надійшла до редколегії 09.11.2016

Винчук В. В., Нересова В. К. Временный доступ к вещам и документам как одно из основных процессуальных действий, направленных на раскрытие экономических преступлений

Изучена целесообразность наличия у прокурора полномочий по согласованию ходатайства о временном доступе к вещам и документам. При этом рассмотрены разные аспекты обеспечения соблюдения прав и свобод человека и гражданина, эффективности проведения следственных (розыскных) действий и получения доказательств, а также учтён уровень коррумпированности правоохранительных органов.

На основе анкетных данных рассмотрена коррумпированность как одну из главных причин нецелесообразности полномочий прокурора по согласованию ходатайства о временном доступе к вещам и документам. При этом отмечена

важная роль принципа неожиданности, который является важным в расследовании экономических преступлений, однако наиболее уязвимым в условиях коррумпированности.

Особое внимание уделено экономическим преступлениям, поскольку экономическая преступность угрожает государству и обществу в целом. Указано на неполноценность нормативного регулирования деятельности Государственной службы борьбы с экономической преступностью, что обуславливает сложность деятельности по противодействию преступности в экономической сфере.

Ключевые слова: прокурор, неправомерная выгода, временный доступ к вещам и документам, предприятие, принцип неожиданности, экономическая преступность.

Vintsuk V. V., Nersesova V. K. Temporary access to things and documents as one of the main proceedings aimed at disclosure of economic crimes

Economic crime in its consequences is complex as any crime it is negative phenomenon that threatens the state and society as a whole. That is why the provision of mechanisms for the prevention and combating of the corresponding category of crimes, is a priority of modern scientific community.

Economic crimes are always important for scientific research, thus on a given subject there are a significant number of scientific developments such as A. M. Bandurka, M. N. Zatserklyanyu, R. S. Veprytskyi, R. G. Riaboshapka, O. S. Khmara, A. V. Kukharuk, M. I. Havronyuk, O. V. Kalitenko, A. V. Voloshina, T. V. Melnychuk, A. O. Shyshkin and others.

The aim of the article is to define the peculiarities of the temporary access to the things and documents in aspect of activities aimed at disclosing economic crimes.

Referring to the provisions governing the procedure for appropriate proceedings, the authors claim that the tactical side of the fight against economic crime provisions of the criminal procedural act has very controversial nature.

Analyzing the relevant provisions of the criminal procedural act, we can conclude that the direct subject of initiating appropriate proceedings is only the prosecutor; investigator is obliged to agree before the application for temporary access to things and documents from the prosecutor. However, the authors raise the question: whether legislator entered tactically right (in particular by the effectiveness of the investigation of crimes in the economic sphere) securing institute of agreement with the prosecutor, and whether the public prosecutor's office trusted its powers, given the fact that the legislature has given the prosecutor significant licensing authority to the pre-trial inquiry?

In the article statistics on corruption in the office of a public prosecutor, in the authors' opinion gives reason to believe that the procedure provides for the provisions of part 1 Art. 160 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, contrary to the principle of tactical unexpectedness, that acts as one of the main ideas, providing reception of evidence in the context of proceeding (investigative search) action to investigate crimes in the economic sphere.

The authors consider it appropriate to exclude from Art. 160 of the Criminal Procedural Code of Ukraine which provide for the assent of the public prosecutor to submit to the investigating judge an application for temporary access to the things and

documents on the initiative of the investigator and to put the provisions of Art. 160 of the Criminal Procedural Code of Ukraine as follows: "Parties to criminal proceedings have the right to appeal to the investigating judge in pre-trial investigation or the court during the proceedings of the application for temporary access to things and documents, except as provided in Article 161 of the Code".

Keywords: prosecutor, improper advantage, temporary access to things and documents, economic entity, the principle of unexpectedness, economic crime.

